

Nou Reg o Reg Major de l'Alfàs i Benidorm (HIST)

Una de les iniciatives més importants dutes a terme per Beatriu Fajardo de Mendoza, senyora de Benidorm des de 1654 fins al 1687, va ser la construcció d'una séquia que portara l'aigua del barranc del Salt de Polop fins l'Alfàs i Benidorm, la qual transformà en regadiu unes terres que anteriorment eren de secà i produïen molt poc. El resultat va ser l'increment de la producció agrícola, de les rendes senyoriales i especialment el creixement de la població. Benidorm, que havia desaparegut com a municipi i s'havia annexat a Polop, tornà a poblar-se i a tenir una vida autònoma com a municipi independent, amb les seues autoritats i un nou terme municipal. Sense el Reg Major no es pot explicar el creixement de Benidorm fins l'any 1950.

Desconeixem la data exacta del començament de les obres de l'esmentada séquia. A la Carta Poblament de Benidorm de 1666 es diu que: *La presente villa, y baronia de Benidorm, á causa de no tener huerta y tierras de regadio, esta despoblada, y sin la poblacion de vasallos, vecinos y moradores, que son menester, para su buen gobierno y custodia, de lo que ha resultado casi su total ruina, la de sus casas, habitaciones, y murallas, por lo que el año 1659 fue propuesto y determinado por esta muy noble señora el recoger y pasar, á su costa y expensas, las aguas que corren perdidas por el barranco dicho del Salto de Polop, á las tierras del Alfás, termino de la presente baronia de Benidorm.*

La construcció del Reg Major va donar treball a molts peons, dirigits per Francesc Serrano, denominat en la documentació *maestro arquitecto* i que era originari d'Alacant. A més de les lògiques dificultats tècniques, hi hagué dificultats jurídiques i les obres estigueren paralitzades sis mesos a causa d'un plet interposat pel senyor de Callosa, que se sentia perjudicat perquè les aigües del Reg Major no anirien al riu Guadalest i el seu cabal minvaria al pas pel terme de Callosa. Però el senyor de Callosa va perdre el plet i la construcció de la séquia havia finalitzat per l'abril de 1666 capgirant la situació econòmica de les senyories de Polop i Benidorm. Les seues terres havien esdevingut molt atractives per als seus pobladors, com veurem posteriorment. Pere Maria Orts Berdín descrivia en 1892 els fets de la manera següent: *En el 1º de abril de 1666, Dª Beatriz María de Fajardo, baronesa del territorio, convocó á la voz de trompeta*

en el castillo de Polop a sus vasallos, y por ante notario les entregó un papel firmado de su mano y letra, (palabras textuales) el cual contenía las condiciones á que debía ajustarse el riego que creaba para los mismos, que pueden reducirse á las siguientes: Las tierras se dividen en heredades, medias y tercios, compuestas las primeras de sesenta tahullas con derecho al riego de dos hilos, o sean dos horas de agua cada martava o turno de quince días, y esa agua la componen las fuentes de la Mata, sobrantes del Chorro de la Nucía, Barranco y demás manantiales que discurren en las vertientes del terreno, con la promesa de aumentar la cantidad con otros veneros de Chirles y río Guadalest, promesa que no pudo realizar por la oposición que encontró con el marqués de Aitona, privado de la corte. Las principales obligaciones de los súbditos eran, pago en concepto de censo por tierras y agua, de tres diners y un cuart de diner de libra de lo que fuesen estimadas las mencionadas heredades, y el comiso de aquello mismo que les entregaba si faltaban á la residencia de la baronía; y ó no renunciaban á las primitivas donaciones, creyéndose bien compensada y pagada del pequeño desembolso, ofreció entregarles la acequia pertrechada en todos sus puntos, á fin de la conservasen en buen estado, el día que los establecimientos llegasen á ciento cincuenta, en cuyo caso si el gasto de la conservación excediese de cuarenta libras de moneda, sería satisfecho de su cuenta.

Segons es diu als documents de 1668, la séquia tenia una llargària de dues llegües i mitja i portava l'aigua des dels barrancs de Polop, concretament des de la font del Salt, fins a l'Alfàs de Benidorm. Calculant una longitud aproximada d'un poc més de 6 Kms. per llegua, la séquia tindria una llargària aproximada de 15 km, atés que el seu traçat no era rectilini: *la dita cequia te de llarch ab les voltes que aquella te dos llegues i micha poc mes o menys*. Es tracta d'una mida poc exacta. Als estatuts de l'any 1926, *Ordenanzas de la comunidad de regantes del Riego Mayor de Alfaz del Pi y Benidorm*, s'especifica que la seua longitud era de 18 Kms i 785 m repartits de la forma següent:

- Terme de Polop

300 m.

- Terme de la Nucia	5.090 m.
- Terme de l'Alfàs	6.300 m.
- Terme de Benidorm	7.090 m.

La séquia comprenia, a més del canal principal que hem comentat, 12 Kms i 150 m de braços de reg i uns altres 2 Kms i 450 m de canals menors per tal de dur l'aigua fins a les diferents propietats. Es tractava, per tant, d'una, complexa xarxa de reg que fertilitzava 352 hectàrees i que tenia en total 168 boques de reg repartides entre la Nucia (26), l'Alfàs (65) i Benidorm (77).

La seua construcció no va ser fàcil perquè l'orografia de la zona és accidentada i va ser necessari travessar tossals mitjançant alcavors o galeries subterrànies: *y en muchas partes de aquella se han agut de romper muchas penyes fent mines i molts alcavors ocasionant lo gran gasto que es dexta entendre*. El 1926, hi havia vint-i-quatre galeries excavades en la roca, amb una longitud total de 900 m. A més, va ser necessari fer deu arcs de maçoneria per a donar l'alçària escaient a la séquia, els quals amidaven, en conjunt, 120 m. En altres sectors, que ocupaven aproximadament la meitat de la séquia, el seu llit era de terra i l'aigua es perdia per filtració: *la aigua trespela dita cequia per mes de la mitat de aquella i es pert la aigua i fa mal a les terres sorregant moltes heretats i ocasionant aiguamolls en algunes parts* per la qual cosa calgué reparar-la posteriorment.

De qui va partir la iniciativa de fer la nova séquia? Com hem pogut comprovar, la Carta de Poblament de 1666 l'atribueix a Beatriu Fajardo. Però segons la documentació del *decret de les baronies*, la iniciativa podria haver estat dels veïns. El testimoni Jaume Orts diu que *els veïns han treballat debades per ajudar i animar a la senyora de dita baronia per a que se efetuas la dita cequia i moli per veure lo gran util que sels segueix als dits vehins*. De tota manera, conèixer l'autor de la iniciativa és poc rellevant. Cal destacar que, si es prenen al peu de la lletra les declaracions dels testimonis, l'autor o l'autora de la iniciativa va tenir la gran habilitat de transmetre el seu interès i entusiasme a tota la població que va treballar de franc moltes vegades. L'obrer Jeroni Cabot calcula que la construcció de la séquia hauria costat 8.000 lliures si els veïns no hagueren treballat de franc; per tant la senyora se n'havia estalviades 2.000, perquè

el cost final va ser de 6.000 lliures: *I si no fora porque molts vehins de les baronies en diferents ocasions han ajudat en molts jornals debades animantse en gran manera per conexas lo gran benefici que es seguira de fer i fabricar la dita cequia als dits vehins i senyors que son i seran de dita baronia, haguera costat pus de huit milia lliures en lo estat que hui es troba la dita cequia*. Pedro Mª Orts Berdín no interpretava literalment aquestes declaracions dels testimonis, minimitzava les dificultats de construcció i deixava entendre que s'havien produït coaccions contra els camperols: *con el insignificante sacrificio de abrir un cauce en tierra floja ayudado de los siervos y fondos del común, según consta en los antecedentes que tenemos a la vista, por más que haya sido negado por los sucesores de Dª Beatriz*.

Sembla normal que, inicialment, Beatriu Fajardo tinguera alguna reticència cap al projecte: es tractava d'una obra molt cara i la seua rendibilitat no estava assegurada. Necessitava diners en efectiu de la qual cosa n'és una prova el fet que posteriorment es va veure obligada a reclamar els deutes pendents. Per exemple, el 1663, demanava 27 lliures 3 sous i 1 diner als clergues de sant Nicolau pel venciment semestral d'un antic censal contractat pels esmentats clergues amb Mahomat Benimat, síndic de la moreria de Polop. Però finalment, Beatriu Fajardo, després de sospesar els avantatges i els inconvenients, donà la seua aquiescència al projecte i els esdeveniments posteriors demostraren que havia estat una decisió molt oportuna pels beneficis econòmics que va obtenir-ne.

Segons la documentació, abans la construcció de la séquia les terres de secà eren molt poc productives per a la senyora de les baronies i gens atractives per als agricultors. Però en transformar-se en regadiu el seu valor s'incrementà notablement. Les terres eren molt esterils i la gent pobra abans que es fabricas la dita cequia. *Les terres avans eren secans i no es cullia res. Després de construïda la séquia se han aumentat dites baronies així en cases com en fruits i de cada dia se aniran augmentant molt mes les dites baronies porque la terra quan mes avant se anira endolcin i crexent los arbres que fins hui se han plantat que encara no estan criats*.

No es diu en cap lloc quins tipus de cultius s'introdueixen i probablement en aquest aspecte no hi hauria variacions perquè a l'Antic Règim els cultius de secà i regadiu eren els mateixos encara que la producció dels segons era molt superior. Es parla

d'arbres sense indicar-ne l'espècie, però podem pensar que es tractaria d'oliveres perquè a la carta de 1666 s'anomenen les almàsseres. Es pot suposar que la major part de la producció del regadiu es dedicaria a l'autoconsum: blat i hortalisses fonamentalment, a més de la morera i l'esmentada olivera. En la Carta de Poblament de 1666, es diu clarament que és un dret senyorial prohibir la venda a l'exterior dels cereals per tal d'evitar-ne l'escassetat i el consegüent increment dels preus dels productes alimentaris de primera necessitat. No es diu res d'algunes produccions agrícoles típiques de la zona, la pansa i la seda, probablement perquè la vinya continuaria com a cultiu de secà i la morera continuaria també com a cultiu secundari en els marges dels camps de regadiu.

Pel que fa a la rendibilitat econòmica de la senyoria resulta evident que Beatriu Fajardo va fer una excel·lent inversió pels guanys econòmics que li va reportar el regadiu. Pere Belenguer, l'administrador de les baronies, diu en el seu informe que abans de fer-se la séquia s'obtenien unes rendes anuals de 800 lliures i que en aquell any de 1668, amb la séquia ja feta, els ingressos eren de 1.300 lliures. Però en un futur pròxim, suposava que es cobrarien 2.000 i fins i tot 3.000 lliures. Es tractava d'una suposició correcta perquè no solament augmentaria el nombre de pobladors, sinó també s'incrementarien els seus pagaments. Segons s'havia estipulat a la Carta de Poblament, inicialment els pobladors pagarien 3 lliures i 7 sous anuals per cada heretat, però passats els 5-6 anys inicials de franquícia, segons la qualitat de les terres, cada heretat hauria de pagar 4 lliures més, passant a un pagament de 7 lliures i 5 sous anuals. Un altre testimoni, Jeroni Cabot, diu que l'últim any abans de fer-se la séquia els drets senyorials s'arrendaren en 900 lliures i en aquell any de 1668 estaven arrendats en 1.300. Afegix que, a més, la senyora cobrava pel dret de regar unes 300 lliures cada any. Per altra banda, el molí fariner a Polop donava de renda unes altres 300 lliures. O siga que, segons aquest testimoni, l'any 1668 els ingressos senyorials eren d'un 1.900 lliures anuals front a les 900 inicials. I a més, les expectatives per al futur, a partir de 1671, eren encara molt més favorables. La inversió inicial de 6.000 lliures i la posterior de 4.000 es podria amortitzar, per tant, en pocs anys. Els esdeveniments posteriors li donaven la raó: en 1719 les senyories de Polop i Benidorm s'arrendaven en 4.000 lliures a l'any. També l'església se'n va beneficiar perquè abans de 1659

cobrava pel delme 50 lliures a l'any i en 1719 cobrava 400 pesos, o siga, 600 lliures per any.

La creació de la séquia tingué una altra conseqüència: l'increment de la població i la regulació de la vinguda dels nous pobladors amb cartes de poblament. En 1654 hi havia 10 veïns a Benidorm. El febrer de 1668 es diu que a la Nucia i Benidorm s'han edificat respectivament 25 i 15 noves cases i s'espera que l'augment de població continue en el futur. El creixement demogràfic ha afectat totes les poblacions de les senyories, no tan sols a Benidorm i la Nucia: *i al present estan obrant més particulars que an anat allí a poblar i la senyora de dites baronies los ha establert terres de la dita partida del Alfàs regant de dita nova cequia i tambe en ha establert als vehins de dites baronies i a tots els demes nous pobladors.*

No podem oferir xifres exactes de la població de Benidorm en aquells anys. La Carta de Poblament obligava que 40 veïns, o siga uns 180 habitants, tingueren el seu habitatge dins les muralles per a poder rebre terres i només quan se sobrepassara l'esmentada quantitat es podria viure a un altre municipi. Sembla clar que el 1668 encara no s'havien sobrepassat els 40 veïns, però a finals del segle ja hi havia més de 300 habitants (vegeu **Benidorm HIST.**).

Una conseqüència del creixement de la població va ser la necessitat de noves construccions per a millorar les infraestructures urbanes i agrícoles de les poblacions de la Marina. Segons la documentació, en 1668, entre les necessitats, es trobava les de reparar la meitat de la séquia amb maçoneria o *calicanto* perquè perdia aigua. La reparació de la séquia costava més de 1.500 lliures. Beatriu Fajardo ja se n'havia gastat 6.000 en la construcció de la séquia i del molí fariner de Polop. Per tant, no disposava de prou efectiu per fer front a les noves despeses i sol·licità a la Reial Audiència de València permís per a carregar amb un censal de 4.000 lliures les senyories de Polop i Benidorm. Un censal era una mena de préstec hipotecari amb la garantia de les terres i possessions de qui ho sol·licitava: a la documentació es diu que la garantia *eren els bens de dita donya Beatris, casses, heretats, vinyes, fils de aigues, molins, forns, olivars, i altres qualsevols bens.* L'autorització va aplegar i Beatriu Fajardo va obtenir 2.000 lliures de Jacint Forner, senyor de Benasau i de Finestrat, i altres 2.000 lliures del matrimoni alacantí Dídac Picó i Esperança Campos. Com a interessos, pagaria als seus creditors 2.000 sous anuals.

Obtinguda l'aigua, era molt important la regulació del seu ús, la qual cosa es fa a la Carta de Poblament de 1666. Dins la nova corporació municipal es nomena un sobresequier, les funcions del qual no s'indiquen però que es podrien resumir en garantir que tothom fera un ús correcte de les aigües i temps que li corresponien, sense perjudicar a altres, d'acord amb les normes que regulaven l'ús de l'aigua de reg especificades a l'esmentada carta. A l'article 13 del reglament de 1847 es diu que la funció del sobresequier serà: *El cuidado de la distribución de las aguas, el de abrir y cerrar las compuertass y portillos de la acequia principal y de sus brazales, i que tindrà l'ajuda de 3 acequeros.*

Es dividix la terra en *heretats* d'unes 80,5 fanecades cadascuna i a cada heretat se li assigna un fil d'aigua. S'entén per fil d'aigua tota la que córrega per la séquia durant un període de 2 hores cada 15 dies durant el torn que li correspon. Al dir *tota l'aigua* es vol indicar la que prové del barranc del Salt de Polop i a més les del *Chorro* que reguen les hortes de Polop i les de la Nucia que desaigüen en la nova séquia *siempre que en dichas huertas no fuese menester*. Si fera falta més aigua, s'afegirà la de Xirles, *la que buenamente hayan menester, á juicio de peritos*. En 1926, s'especifica que el cabal d'aigua del barranc de Polop (fonts del Cirer i del Terror) era de 86 l/sq. Posteriorment, en el seu davallar cap a Benidorm la séquia arreplegava altres cabals (font del Molí de Rovira, del barranc del Torrent, etc.) fins aplegar a un màxim de 165 l/sq. Però es tracta de quantitats poc estables que variaven d'un any a l'altre en funció de la pluviositat.

Segons s'especifica a la carta de 1666, el dret a regar consistirà a rebre un o dos braços d'aigua durant un termini de 15 dies que és el temps de duració de cada tanda. *Si el riego se dividiera en dos dulas ó brazales, han de regar doble agua*. A cada heretat se li assigna un fil d'aigua que són dues hores de tota l'aigua que córrega per la séquia en la tanda escaient.

El dret a la propietat de la terra implica el dret a l'ús de l'aigua de manera que terra i aigua siguin inseparables: els pobladors no podran *enagenar, ni traspasar en manera alguna, sin licencia de la señora, como es debido, ni la tierra sin el agua, ni el agua sin la tierra*. La venda del dret de l'aigua és un tret específic de les comarques del sud del Regne de València. A la ciutat d'Alacant, esdevingué un producte d'una enorme especulació. Posteriorment, també a Benidorm se separaria el dret de l'aigua de

la possessió de la terra tal com ja s'havia fet a la Vila Joiosa.

Els propietaris dels nous regadius es constituïran en una comunitat de regants si se sobrepassa el nombre de 150 heretats. La comunitat serà propietària de la séquia: *se entregará la acequia madre y nuevo riego à la Universidad de los regantes, que tengan tierras y aguas*. L'esmentada comunitat de regants correrà amb les despeses de manteniment i reparació de la séquia fins a 40 lliures. Tota despesa per damunt de les esmentades 40 lliures serà pagada per la senyora.

El primer document del qual tenim constància sobre la séquia i el reg és la ja citada escriptura notarial atorgada per Beatriu Fajardo al castell de Polop el primer d'abril de 1666, una setmana abans de la Carta de Poblament de Benidorm. En aquest document, la séquia es denominà *Nou Reg* i tenia com a finalitat posar en regadiu 180 heretats cadascuna amb dret a dues hores d'aigua cada 15 dies. Posteriorment, la Carta de Poblament de Benidorm del 8 d'abril de 1666 va regular també la utilització de l'aigua de reg i es confirma la creació d'una comunitat de regants, tot baixant la xifra a 150 heretats.

L'any 1689, Roderic Baltasar Puigmarín i Fajardo atorga nova concòrdia tot confirmant la donació d'aigua i terres feta per sa mare i un cens anual de quatre diners per lliura del valor de les terres.

La néta de Beatriu Fajardo, Josepa Puigmarín, va realitzar algunes obres que conclogueren l'any 1701. Però no va pagar les despeses del seu manteniment i va exigir a la comunitat de regants que se'n fera càrrec. Això contradia el que s'havia estipulat el 1666 i el 1689 on quedava molt clar que els regants pagarien les despeses fins a 40 lliures i tot el que ultrapassara l'esmentada quantitat seria a càrrec dels senyors. Es va iniciar un plet el 19 de juny de 1709 i el 29 d'agost de 1711 l'Audiència de València va fallar a favor de la marquesa. El veredict va ser confirmat novament el 28 de juliol de 1713, tot condemnant els agricultors a pagar totes les despeses originades pel manteniment del Nou Reg des de l'1 de març de 1703 que ascendien a 1.500 lliures. S'haurien de pagar en dues meitats una en 1714 i altra en 1715. *Aleshores los regantes de dicha acequia rogaron à dichos condes la suspensión del ejercicio de dicha ejecutoria, y que les admitiese un convenio beneficioso y proporcionado como en efecto passaron a efectuarla*. En conseqüència, s'arribà a un

acord i el 25 d'abril de 1714, els senyors es comprometeren novament a pagar el manteniment de la séquia.

Segons Cavanilles, al llarg del segle XVIII, per raons encara no ben conegudes, els habitants de Benidorm perderen el dret a utilitzar l'aigua del Nou Reg. El seu testimoni és fruit de la visita que va fer a la nostra localitat en juliol de 1792, tot rebent informació dels veïns: *La inmediación al mar hacia que aquel corto número de vecinos se ocupase en pescar, descuidando el cultivo en los campos; era consiguiendo desaprovechar las aguas que nacian en las inmediaciones y término de Chirles: viéndolas así inútiles el Señor territorial de aquellos pueblos, las dio á los de Altea en cambio de una corta extension de tierra, segun oí decir en Benidórm hoy darian los de este pueblo muchos pesos para adquirir el derecho que pudieron tener y conservar.*

El testimoni de Cavanilles és tan clar i tan pròxim als fets que en principi sembla que no hi ha motius per a dubtar del fet fonamental que ens transmet: Benidorm havia perdut el dret a les aigües del Nou Reg en una data indeterminada. Sí que es pot dubtar de les causes que el text ens presenta. L'explicació que els veïns de Benidorm no aprofitaven les aigües del Reg Major per dedicar-se a la pesca sembla poc convincent. Més plausible pareix la segona explicació: canvi d'aigua per terres com a conseqüència d'un plet mantingut en 1695 entre el marquès d'Ariza, senyor d'Altea i el senyor de Polop i Benidorm. Aquesta és la tesi que sosté F. Torres Faus, el qual diu que en la concòrdia feta per tal de solucionar el plet, el marquès d'Ariza renuncià a les seues pretensions sobre les terres de l'Albir a canvi de les aigües de reg de Benidorm.

Però a l'Arxiu del Regne de València hi ha una acta d'una reunió dels agricultors de Benidorm interessats en el Reg Major. La reunió es va celebrar a l'ermita de Sanç de Benidorm el 1783 i en aquell moment hi havia més de 100 veïns que utilitzaven les seues aigües. Ho sabem perquè l'acta de la reunió arreplega un per un tots els votants en el mateix ordre que havien votat i el llistat consta de 100 votants veïns de Benidorm, 4 d'Altea, 6 de la Nucia i 10 de Polop. A més, es decidix que els que no han acudit a la reunió estaran obligats a acceptar els seus acords.

Els acords de la junta general de regants van ser aprovats per Carles IV uns anys més tard, el 27 de

juliol de 1797; la causa de la dilació va ser, segons Maximià Llorca procurador de Benidorm, que la petició s'havia traspaperat, per la qual cosa calgué fer-ne una altra. La visita de Cavanilles a Benidorm es va produir l'any 1792, quan ja s'havia celebrat la junta general però encara no s'havia rebut resposta favorable de les autoritats. Però és evident que a Benidorm encara es continuava regant amb les aigües del Reg Major i que Cavanilles va rebre una informació errònia, ignorem per quina causa. És cert que hi havia problemes al Reg Major, però també hi havia voluntat de resoldre'ls. I l'interés d'alguns veïns de Benidorm per la pesca no va implicar el més mínim desinterés cap a l'agricultura de regadiu.

A l'esmentada junta de regants, que es va celebrar precedida del preceptiu permís reial, s'aprovaren una sèrie d'acords que es poden considerar com una ampliació de la normativa donada pels senyors i que són l'embrió dels futurs reglaments del Reg Major (els de 1847 i 1923). La iniciativa dels regants de Benidorm en la gestió del Reg Major sembla, per tant, fora de dubtes en tots els anys de la seua existència. En el reglament del Reg Major de 1926 es diu que a partir del segle XVIII la séquia ha canviat la seua denominació oficial i es diu *Riego Mayor del Alfaz*, tot conservant-se la denominació fins a principis del segle XX: el 1926 ja apareix citat com *Riego Mayor de Alfaz del Pi y Benidorm*. Però popularment se la coneixia com la *Séquia Mare*. Benidorm exercia un evident protagonisme en la seua administració pel fet que la comunitat de regants tenia la seu a la nostra localitat.

En 1847, es decideix donar una nova forma a la reglamentació de la comunitat de regants i a les seues relacions amb els senyors de Polop i Benidorm. Es va publicar al Butlletí Oficial de la Província per tal d'atorgar-li caràcter oficial. Curiosament, en una època en que la revolució liberal estava canviant el sistema medieval de propietat compartida per l'actual de propietat plena, encara es manté en el Reg Major la propietat compartida de la séquia i l'obligació de pagar cens i llüisme. S'havien abolit les senyories jurisdiccionals però no les territorials. Com a l'antic Règim es continua amb la diferenciació entre el *domini directe* que correspon als senyors de les antigues senyories i el *domini útil* que correspon a la comunitat de regants. El detenedor del domini directe quedava obligat a conduir l'aigua en tandes de 15 dies i al manteniment de les instal·lacions. Els detenedors del domini útil quedaven obligats, per la seua banda, a pagar un cens anual de 67'5 rals per

hora de reg i al pagament del lluíisme: *Art. 1º. La acequia principal, con sus brazales, y las aguas del Riego Mayor del Alfaz, son de propiedad del dueño de las baronías de Polop y Benidorm Art. 2º El disfrute de las mismas aguas corresponde á los vecinos de las villas de Polop, La Nucía, Alfáz, Benidorm y Altea con la obligación de satisfacer las pensiones censuales designadas en los respectivos establecimientos ó concesiones y los luismos debidos en las enagenaciones, trasposos ó conmutaciones que se hayan hecho legítimamente ó hagan con su licencia, de las tierras y de las aguas que els están asignadas.*

En l'esmentat reglament de 1847, es confirmava i millorava la junta gestora que havien creat els veïns de Benidorm en 1783. Estava encarregada de vetlar pels interessos de la comunitat de regants i rebia el nom de Sindicato. També s'especificava que era obligació del domini directe el manteniment de la séquia.

El desinterés dels descendents de Beatriu Fajardo pel manteniment del Reg Major era evident al llarg del segle XIX i el seu deteriorament havia esdevingut insuportable per a la comunitat de regants: *Descuidada la conservación del cauce por el dominio directo, fué sustituyendo las obras de fábrica por canales de madera, que colocadas sobre terrenos de yeso, las filtraciones iban agrandando los desperfectos y llegó a contarse doscientas de éstas, y a más la destrucción de los muros de contención de las laderas y las presas del Barranco de Polop.*

Per aquesta raó, en 1896, els regants decideixen iniciar mesures legals per tal d'obligar els posseïdors del domini directe a fer les reparacions escaients i acorden pagar tot el que calguera per a l'assoliment de la seua reivindicació. Tres anys més tard, els regants creen una junta administrativa elegida per la comunitat i encarregada de cobrar les quantitats del cens anual. Finalment, el 1900 s'arribà a un acord entre els representats del domini directe i els regants que es va arrebregar en un document notarial. S'acordà que la junta administrativa seria de caràcter mixt amb un representant del domini directe i quatre dels regants, elegits lliurement per ells. La Junta s'encarregaria de cobrar els censos anuals, pagaria les despeses de manteniment de la séquia i si hi havia romanent es lliuraria al domini directe en el mes de juliol.

L'acord anterior no era satisfactori per a cap de les dues parts, per la qual cosa el 1912 la comunitat de

regants va comprar el domini directe del reg i del molí fariner del barranc de Polop, anomenat molí de Rovira. Per fi, es normalitzava, amb uns cent anys de retard, una situació que la frustrada revolució liberal del segle XIX no va saber resoldre.

Evidentment, l'aprofitament de l'aigua per al reg era l'objectiu fonamental de la séquia creada per Beatriu Fajardo de Mendoza, però no l'únic. A l'Antic Règim, l'alimentació humana es basava en els cereals, el cultiu dels quals, fonamentalment el blat, ocupava una bona part de les terres de regadiu i secà. Per això, ja des del 1666, es parla de la construcció de molins fariners a Polop. El posterior increment de la població va fer necessària la construcció de nous molins. Les dificultats de l'època per obtenir energia feien que les úniques disponibles foren l'eòlica (hi havia nombrosos molins de vent a la Marina) i la hidràulica. L'aprofitament de la força de l'aigua per a moure les moles de pedra no suposava cap entrebanc per a l'agricultura, perquè s'aprofitava l'energia cinètica originada per la seua caiguda i posteriorment tota l'aigua circulava per la séquia i era aprofitada pels regants. Per tant no és gens estrany que el nombre de molins s'incrementara paral·lelament a la població fins aplegar als nou molins que es relacionen als reglaments de 1926. Hi havia dos molins a Polop, probablement els més antics, un a la Nucia, cinc a l'Alfàs i un a Benidorm que s'anomenava el molí de l'Oficial, situat a la partida del Saltet.

A l'Arxiu del Regne de València, es conserven dades sobre molins a la foia Manera i les Coves. Com a dada curiosa cal assenyalar la conversió en centrals hidroelèctriques d'alguns dels molins fariners de Polop a principis del segle XX per tal de subministrar electricitat a la comarca (vegeu **electrificació HIST.**)

Finalment, cal indicar que hi havia un altre aprofitament de la séquia del Reg Major que encara que actualment ens parega insignificant, era molt important abans de la mecanització del camp i del transport: la construcció d'abeuradors per al bestiar de treball i tir. Segons Vicent Llorca, al terme de Benidorm hi havia un total de vuit abeuradors, dels quals tres utilitzaven les aigües del Reg Major: el del Saltet, el del pla de Palacio i el de Baldó. Els altres abeuradors eren: el de la font de la Barrinada al barranc de Lliriet, el de la font de la Reina, entre les heretats de Lliriet i Carreres, el de la font de l'Ombria de Morigoig, en l'heretat de la Monja, el de Ballester, en l'heretat del mateix nom al barranc del Murtal i finalment, el de la sènia del Fondo, molt

pròxim a la localitat.

Hi havia, a més, un aprofitament de l'aigua del Reg Major per al consum humà. Amb el progressiu increment de la població de Benidorm, l'escassetat de fonts i de pluges feia més urgent que en altres localitats la presa de mesures per a resoldre l'abastiment d'aigua potable. Per això, cap al 1844, Benidorm va comprar el dret a utilitzar més aigües, les quals juntament amb les del Reg Major es van utilitzar per tal d'omplir els aljubs domèstics. Vicent Llorca cita un testimoni escrit pel seu avi l'any 1940 que sembla interessant: *No hay que mentar relatos que pertenecen al año 1844, cuando el Municipio de Benidorm compró aguas suficientes para abastecer la población. Solamente quiero consignar que todos los señores que en aquella época intervinieron en el asunto, fueron pésimos defensores de la comunidad, bien por impericia o abandono, o por otras razones. Debido a estas graves circunstancias y privada la población de aguas potables, la propiedad particular de la villa resolvió este problema construyendo en sus respectivas casas grandes cisternas o algibes, que llenaban en el mes de Enero con agua del Riego Mayor de Alfaz del Pí y Benidorm o bien con las de la Perola o Liriet dándose el caso de que en años de pertinaces sequías, los pueblos inmediatos han pasado sus escaseces, mientras que el vecindario de Benidorm tenía asegurado este servicio.*

De tota manera, malgrat el caire optimista del text citat, el problema no estava resolt i l'abastiment d'aigua potable mitjançant el Reg Major presentava problemes higiènics per la contaminació fecal de les aigües de les séquies. Ja en 1844, les autoritats municipals prohibien llavar i abeurar el ramat: *no dejar lavar la ropa en la Acequia Mayor excepto en el sitio llamado la Albeurada y brazales del mismo ni que el lanar abreve en otros puntos que los de costumbre.* Quasi un segle més tard, el 26 de desembre de l'any 1936, el problema estava sense resoldre i la corporació municipal de Benidorm manifestava que hi havia contaminació fecal de les aigües: *de todos es conocida la situación de esta localidad por no estar abastecida de aguas potables; pues si bien contamos con depósitos para ello, éstos se llenan de agua de Polop cuya agua discurre por el cauce que se utiliza para el riego y, por ello, aunque se ponga especial cuidado en su limpieza, esta agua, cuando llega a esta localidad, no puede tener garantía alguna de pureza, de donde algunos años tenemos que lamentar epidemias tíficas, etc.*

El Reg Major va desaparèixer de Benidorm quan a principis de la dècada de 1980 es va construir la depuradora d'aigües residuals i els regants començaren a utilitzar les aigües depurades. De tota manera, feia temps que l'agricultura havia deixat de ser una activitat econòmica important a Benidorm.

Diccionari de Benidorm